

**Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi Süleyman Turan-Emine Battal (ed.)
İstanbul 2020, Okur Akademi, 1. Basım, 626 sayfa, ISBN: 978-605-06-8502-2**

*Encyclopedia of New Religious Movements Süleyman Turan-Emine Battal (ed.)
Istanbul 2020, Okur Akademi, 1st Edition, 626 pages, ISBN: 978-605-06-8502-2*

Öz

Yeni dini hareketler (YDH) kavramsallaştırması geleneksel dini yapılardan aktarılan kimi inanç, tutum, tavır ve söylemlerle modern dünyaya özgü dinamiklerin ve çeşitli kaynakların sentezine dayanan eklektik dini yapılar için kullanılmaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Amerika ve Avrupa’da yayılmaya başlayan ve çoğunluğu Güney ve Doğu Asya kökenlere dayanan bu modern hareketler geleneksel dinlerin kurumsal gövdelerinden oldukça farklı yapılarıyla dikkat çekmektedir.

Bünyelerinde başta Hıristiyanlık olmak üzere çok çeşitli dinlerin ezoterik ya da mistik unsurlarını, kavramsal ve ritüalistik sermayelerini birleştiren yeni dini hareketler 1970’li yıllardan itibaren sosyal bilimlerin alt disiplinlerinde geniş ve özgün bir araştırma alanı olarak temayüz etmiştir. Klasik sosyoloji kuramlarının dinlere ve dini yapılara yönelik ön kabullerini sarsan yeni dini hareketler bugün artık disiplinler arası bir çalışma alanına dönüşmüş bulunmaktadır. Bugün artık yapısal özelliklerine, tipolojilerine teolojik kabullerinin ortaya çıkardığı yeni dindarlık biçimlerine ya da özel ve kamusal alandaki etkilerine kadar oldukça geniş bir sahanın araştırma konusu haline gelmiş bulunsa da, yeni dini hareketleri ansiklopedik düzeyde bir araya getirerek ele alan giriş düzeyinde çalışmalar oldukça sınırlıdır. Editörlüğünü Süleyman Turan ve Emine Battal’ın üstlendiği Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi bu çerçevede öncü bir çalışma olarak dikkat çekmektedir. Bu çerçevede dinler tarihi, din sosyolojisi, mezhepler tarihi ve din psikolojisi gibi İlahiyat tabanlı disiplinlerin katkılarıyla 242 yeni dini hareketin incelendiği eser, özellikle Türkçe literatür açısından alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Bu ilk baskısında dünyanın farklı bölgelerinde etkin olan yeni dini hareketlerin yaygın ve kapsamlı örneklerine yer veren eserin sonraki baskılarında kapsamının genişletilerek örneğin günümüzde İslam coğrafyasında etkili olan yeni dini hareketlere de yer verilmesi ilgili literatüre yeni boyutlar kazandıracığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Dini Hareketler (YDH), Dini Gruplar, Dini Organizasyonlar, Modernite, Din Sosyolojisi.

Abstract

The conceptualization of new religious movements (NRMs) is used for eclectic religious structures based on the synthesis of various sources and dynamics specific to the modern world with some beliefs, attitudes, behaviors and discourses transferred from traditional religious structures. Since the second half of the 20th century, these modern movements, which began to spread in North America and Europe are mostly based on South and East Asian origins, stand out with their quite different structures from the institutional bodies of traditional religions.

Combining esoteric or mystical elements, conceptual and ritualistic capitals of various religions, especially Christianity, new religious movements have emerged as a broad and unique field of research in the sub-disciplines of social sciences since the 1970s. Challenging the presuppositions of classical sociological theories about religions and religious structures, new religious movements have now turned into an interdisciplinary field of study. Although they have now become the subject of research in a wide range of fields, from their structural characteristics and typologies to the new forms of religiosity emerged by their theological assumptions or their effects in the private and public spheres, there are very limited introductory studies that deal with new religious movements by bringing them together at an encyclopedic level. The Encyclopedia of New Religious Movements, edited by Süleyman Turan and Emine Battal, stands out as a pioneering work in this context. In this framework, the work, which examines 242 new religious movements with the contributions of theology-based disciplines such as history of religions, sociology of religion, history of sects and psychology of religion, fills an important gap in the field, especially in terms of Turkish literature.

In this first edition of the book, which includes widespread and comprehensive examples of new religious movements active in different parts of the world, it is thought that expanding the scope of the book in the next editions and including, for example, new religious movements that are effective in the Islamic geography today will add new dimensions to the relevant literature.

Keywords: New Religious Movements (NRM), Religious Groups, Religious Organizations, Modernity, Sociology of Religion.

Hicret K. TOPRAK

Dr. Öğr. Üyesi., Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı/Asst. Prof., Social Sciences University of Ankara, Faculty of Islamic Studies, hicret.toprak@asbu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4821-8768>
<https://ror.org/025y36b60>

Makale Türü-Article Type: Kitap İncelemesi/Book Review

Geliş Tarihi/Received: 28.01.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 22.03.2023

Yayın Tarihi/Date Published: 25.03.2023

Atf/Cite as: Toprak, H.K. (2023). Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi Süleyman Turan-Emine Battal (ed.) İstanbul 2020, Okur Akademi, 1. Basım, 626 sayfa, ISBN: 978-605-06-8502-2. *Turkish Academic Research Review*, 8 (1), 246-250.

Değerlendirme/Peer-Review: Ön İnceleme: İç Hakem (Editörler). İçerik İnceleme: İki Dış Hakem/Çift taraflı körleme. Single anonymized-One internal (Editorial Board). Double anonymized-Two external.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Checks: Yapıldı-Turnitin/Yes-Turnitin.

Yayıncı/Published: Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Hicret K. Toprak

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu çalışmaya desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: turkisharr@gmail.com

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Yeni dini hareketler 20. yüzyılda kurumsal dinlerin içinden çıkarak bir tür kopuşla modern dünyaya eklenilen ve bünyelerinde başta Hıristiyanlık olmak üzere çok çeşitli dinlerin ezoterik ya da mistik unsurlarını, kavramsal ve ritüalistik sermayelerini birleştiren özgün yapılardır. 1970’li yıllardan itibaren giderek genişleyen ve sistematikleşen bir araştırma alanına dönüşen yeni dini hareketler, başta tanımlama ve sınıflandırma çabaları olmak üzere hangi dinamikler içinde ortaya çıktıkları, teolojilerini hangi referanslarla inşa ettikleri, kendi aralarında birtakım ortak niteliklerinin bulunup-bulunmaması, insanların bu hareketlere hangi gerekçelerle katıldıkları, karizmatik liderlerinin yaşam öyküleri ya da üyelerinin nasıl bir profile sahip olduğu gibi çok çeşitli açılardan inceleme konusu olmaktadır.

Modern toplumun seküler tahayyülü içinde dinlerin giderek sönmüneceğine yönelik ön kabuller 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir taraftan kurumsal dinlerin yerleşik yapıları, diğer taraftan da Batı toplumlarında ortaya çıkan yeni dini hareketlerin yükselişe geçmesiyle bir hayli sarsılmış, özellikle yeni dini hareketler 1970’li yıllardan itibaren sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinin ilgi odağı haline gelmiştir. Akıl ve bilimin mutlak egemenliğinin er ya da geç doğa üstüne yönelik bütün din ve ideolojileri ortadan kaldıracacağı seküler öngörüye rağmen dini, manevi ya da spiritüel arayışların yeniden gündeme gelmesi başlangıçta bir tür “sapma” ya da “anomali” olarak değerlendirilmiştir (Toprak, 2023). Bu çerçevede “kült” etiketi altında incelenen söz konusu yapılar daha çok bireysel özgürlükleri bastıran ve kısıtlayan nitelikleri ya da üyeleri üzerindeki psikolojik manipülasyonları açısından ele alınmıştır.

Kuşkusuz Jim Jones’un Guayana’da (1978), Order of the Solar Temple üyelerinin Kanada ve İsviçre’de (1994) ve Heaven’s Gate üyelerinin California’daki (1997) toplu intihar eylemleri, Aum Shinri-Kyo mensuplarının Tokyo metrosuna düzenledikleri sarin gazlı saldırı (1995) ya da Waco katliamı (1993) gibi sapkın ve radikal eylemler bazı yeni dini hareketlerin içinde barındırdığı şiddet eğiliminin açık bir göstergesidir. Ancak giderek tüm dünyada bu radikal örnekleriyle sınırlandırılmayacak bir çeşitliliğe ve toplumsal yaygınlığa ulaşan yeni dini hareketler, kendi içlerinde sınıflandırılacak birtakım ortak özelliklerinin yanı sıra eklektik karakterleri sebebiyle oldukça farklı ve kendilerine özgü niteliklere de sahip olabilmektedir. Bu eklektizm aynı zamanda yeni dini hareketlerin küresel ölçekli yayılma kapasitesine ve çeşitliliğine kaynaklık eden en önemli ortak niteliklerindedir. Geleneksel dinlerin yerleşik kalıplarından koparak yeni bir özgünlük vasfı kazanan modern dünyaya özgü bu yapılar, dinlerin maneviyat, aidiyet ve dayanışma gibi evrensel örüntülerini modern dünyaya özgü çeşitliliklerle buluşturabilmektedir.

Nihayetinde sosyal bilimcilerin dinlere ve dini yapılara yönelik genel geçer ve klasik kabullerini sarsan yeni dini hareketler aynı zamanda geleneksel dini yapılardan da radikal bir kopuş olarak nitelenmekte ve bugün artık disiplinler arası bir çalışma alanına dönüşmüş bulunmaktadır. Günümüzde bu hareketler yapısal özelliklerinden tipolojilerine, teolojik kabullerinden ürettiği yeni dindarlık biçimlerine, ve özel ve kamusal alandaki etkilerine kadar oldukça geniş bir sahanın araştırma konusudur. Ayrıca 19. yüzyılda Yahova Şahitleri ve Mormonlar gibi tekil örneklerden sonra 20. yüzyıldan günümüze kadar yeni dini hareketler kapsamında ele alınan çeşitli ölçeklerdeki yapıların Avrupa’da 2000’e ulaştığı, ABD’de 1000’in, Japonya’da 800’ün üzerine çıktığı tahmin edilmektedir. Amerika, Asya, Afrika ve Pasifik’teki yerli kabileler arasında ise 10.000 civarında yeni dini

hareketin bulunduğu düşünülmektedir (Turan ve Battal, 2020, s. 12). Sayıları ve yayımları giderek artan yeni dini hareketlerin etkinlik alanları, türleri, kapsam ve sınırları da her geçen gün değişime uğramaktadır.

Günümüzde çeşitli ölçeklerde faaliyet gösteren 242 farklı hareketin incelendiği eser, sistematik olarak her bir hareketin ismi, kurucusu, kısa tarihçesi, kutsal metinleri, inanç esasları, ritüelleri, ve festivalleri, üye sayısı ve varsa sembolleri hakkında bilgi vermektedir (Turan ve Battal, 2020, s. 18). Yazarlar İlahiyat alanının dinler tarihi başta olmak üzere din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi disiplinlerinde konuyla ilgili çalışan akademisyen ve araştırmacılardan oluşmaktadır.

Yeni dini hareketler bugüne kadar çeşitli düzeylerde ve geniş bir akademik literatür içinde ele alınmış olsa da bu hareketleri ansiklopedik düzeyde bir araya getirerek inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır.¹ Türkçe literatür söz konusu olduğunda ise eserin öncü bir çalışma olarak önemli bir boşluğu doldurduğu söylenebilir.² Eserin giriş bölümünde yeni dini hareketlerin tanımı, tarihsel gelişim süreçleri, yaygın olarak kabul edilen türleri ve tipolojileri hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu bölümde konuyla ilgili geniş akademik literatürün ana eğilimleri özetlenmekte ve eserde takip edilen metod ve yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Literatürde “yıkıcı kültürler”, “zararlı örgütler”, “yeni dinler”, “yeni dini akımlar”, “milenyum hareketleri”, “kıyamet tarikatları”, “yeniçağ dinleri”, “gençlik dinleri/tarikatları” gibi çok farklı isimler altında ele alınan yapıları tanımlamak üzere daha nesnel ve kuşatıcı bir kavram olarak “yeni dini hareketler” başlığı tercih edilmiştir.

Kendilerini ana dini gövdenin “sapkın” ya da “heretik” bir kolu olmaktan çok “yeni” birer din olarak takdim etseler de bu hareketlerin bir şekilde geleneksel dinlerin içinden çıktıkları ve bu dinlerin birikimlerinden yararlandıkları söylenebilir (Turan ve Battal, 2020, s. 11). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Batı toplumlarında yayılmaya başlayan yeni dini hareketlerin teolojileri bir şekilde geleneksel dinlerin ya da bu dinlerin tarihsel süreçte ortaya çıkan çeşitli alt gruplarının tahrif ya da reforme edilmiş biçimleri olarak da görünmektedir.

Baskın dini gruptan ayrılarak farklılaşmakla birlikte itirazlarını ana dini gövdenin içinde kalarak örtük bir biçimde sürdüren ya da ondan büsbütün koparak yeni bir bünye oluşturan hareketlere tarih boyunca hemen her dinin kurumsal ve heretik yapıları içinde rastlanmaktadır. Bu çerçevede yeni dini hareketlerin ne ölçüde “yeni” olup olmadıkları da tartışılma konusudur. Eser bu soruyu gündeme getirmekte ve dini hareketlerin tarihten günümüze dinlerin ana gövdesinden bir biçimde ayıran yapılar olarak tanımlamakla birlikte, sekülerleşme, küreselleşme, çoğulculuk, sübjektivizm, kayıtsızlık, bireycilik, hazcılık gibi modern dünyaya ait dinamikler içinde biçimlenen bu “yeni” dini hareketleri özgül bir kategori olarak gündemine almaktadır. Gerçekten de yeni dini hareketlerin teolojileri, ritüalistik uygulamaları ya da örgütlenme biçimleri Hristiyanlık, Yahudilik, İslam, Budizm,

¹ Örneğin bkz. James R. Lewis (ed.), *The Encyclopedia of Cults, Sects and New Religions*. New York: Prometheus Books, 2001; Lome L. Dawson (ed.), *Cults and New Religious Movements: A Reader*. Oxford: Blackwell, 2003; Peter Clarke (ed.), *Encyclopedia of New Religious Movements*. London: Routledge, 2005; V. Gallagher ve W. Michael Ashcraft (ed.) *Introduction to New and Alternative Religions in America*, Greenwood Publishing Group, 2006.

² Türkçe literatürde öne çıkan bazı örnekler için bkz. Ali Coşkun, *Osmanlı Dönemi Dini “Kurtuluş” Hareketleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 1996; M. Ali Kirman, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, İstanbul: Birleşik Yayınları, 2010; Özlem Uluç, *Yeni Dini Hareketler*, İstanbul: Yarı Yayınları, 2013; Ali Köse, *Milenyum Tarikatları Batı’da Yeni Dini Akımlar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.

Hinduizm, Jainizm, Şintoizm, Sihizm, Sant Mat, Taoizm, Zerdüştlük, Kızılderili ve diğer etnolingüistik dinlerin inançlarıyla, örgütlenme biçimleriyle ya da ruhsal uygulamalarıyla akrabalık içindedir (Melton, 2004, s. 21).

Sınırlılıkları açısından değerlendirildiğinde bu ansiklopedik çalışmanın günümüzde sayıları on binleri bulan yeni dini hareketlerin yaygın ve kapsamlı örneklerine yer vermiş olduğu söylenebilir. Bununla birlikte dünyanın farklı bölgelerinde etkin olan yeni dini hareketlerin genel bir panoramasını sunan eserin sonraki baskılarında bu örneklerin arttırılacağı belirtilmektedir. Eserin bu ilk baskısında “İslami kökenli” hareketlere yer verilmediği de ifade edilmektedir. Bu kapsamda her ne kadar “çağdaş İslami akımlar” a odaklanan bazı özgün çalışmalara dikkat çekilse de, bu akımların yeni dini hareketler kapsamında değerlendirilmesi mümkün görünmemektedir. Çağımızda dini hareketlerin çok çeşitli formları bulunmaktadır. Ancak kuşkusuz modern dönemde ortaya çıkmış olması bir dini hareketin “yeni dini hareketler” kapsamında ele alınması için yeterli değildir. Nitekim bu bağlamda eserde hangi İslami/dini hareketlerin yeni dini hareketler kapsamında ele alınabileceği konusunda bir fikir birliği bulunmadığına dikkat çekilmekte ve alan uzmanları tarafından disiplinler arası bir ilgiyle Batı merkezli mevcut literatürün yeniden değerlendirilmesi gerektiği de vurgulanmaktadır (Turan ve Battal 2020, s. 17-18).

Eserde ayrıca doğrudan doğruya yeni dini hareketler kapsamında olmamakla birlikte bazı hareketlerin esas aldığı öğretiyi ve anlayışı oluşturması bakımından “Daimoku” ve “Enneagram” gibi kavramlara da yer verildiği belirtilmektedir. Kuşkusuz modern dünyanın seküler tabiatı ve akışkanlığı içinde gözlemlenen dini çeşitliliğin ve bu bağlamda her geçen gün yeni biçim ve formlar kazanan yeni dini hareketlerin çerçevesini çizmek oldukça zordur. Dini hareketlerin tarihsel örneklerinde olduğu gibi modern biçimlerinde de insanın anlam arayışı ve içsel gerilimleri etkili olmaktadır. Ne var ki burada yeni dini hareketleri dini hareketlerin geleneksel formlarından ayıran belirgin farklılıklara da dikkat etmek gerekmektedir. Bu farklılaşmanın boyutları yeni dini hareketlerin nasıl tanımlanacağından başlayarak dindarlığın bu çerçevede kazandığı yeni form ve işlevlere, ritüellere, içinde geliştikleri toplumsal düzenle ilişkilerine, liderlik ve üyelik mekanizmalarına, kamusal ve özel alana yönelik ilgilerine ya da siyasal beklenti ve taleplerine kadar uzanmaktadır (Bromley, 1998, s. 331). Modernitenin ürettiği yeni yaşam biçimlerinin vaat ettiği “maddi refah”ı ne ölçüde gerçekleştirebildiği sorusunun yanı sıra insanın manevi ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak ortaya çıkan sorunlar da bu çerçevede yeni tartışma alanlarına fırsat vermekte, özellikle postmodern dönemde toplumsal alanlar, kurumlar ya da katmanlar arasındaki sınırların giderek müphemleşmesi bu tartışmalarda oldukça belirleyici olmaktadır.

Son olarak eserde hareketlerin isimlerinin olabildiğince Türkçeleştirilerek verilmesi alana ilişkin Türkçe literatürün geliştirilmesi açısından önemli görülse de, örneğin Moonculuk (Unification Church) örneğinde olduğu gibi, eserin sonraki baskılarında yapının kendisine atfettiği ismin de başlıkta verilmesi daha uygun olacaktır.

Kaynaklar

Bromley David G. (1998). New Religious Movements. *Encyclopedia of Religion and Society*, William H. Swatos Jr. (ed.), Walnut Creek: Altamira.

Clarke, Peter (ed.) (2005). *Encyclopedia of New Religious Movements*. London: Routledge.

- Coşkun, Ali (1996). *Osmanlı Dönemi Dini “Kurtuluş” Hareketleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE.
- Gallagher Eugene V. ve Ashcraft W. Michael (ed.) *Introduction to New and Alternative Religions in America*, Greenwood Publishing Group, 2006.
- Kirman, M. Ali (2010). *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, İstanbul: Birleşik Yayınları.
- Köse Ali, (2017). *Milenyum Tarikatları Batı’da Yeni Dini Akımlar*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Lewis, James R. (ed.) (2001). *The Encyclopedia of Cults, Sects and New Religions*, New York: Prometheus Books.
- Lome L. Dawson (ed.) (2003). *Cults and New Religious Movements: A Reader*, Oxford: Blackwell.
- Melton, J. Gordon (2004). “An Introduction to New Religions”, *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, James R. Lewis (ed.), Oxford University Press.
- Toprak, Hicret K., (2023). *İtiraz Tepki Saflaşma Dini İkaz ve Protesto Hareketleri*, Ankara: Otto Yayınları.
- Uluç, Özlem (2013). *Yeni Dini Hareketler*, İstanbul: Yarın Yayınları.